౧

హిందూ దేశమునందలి వాయవ్యదిశను గల పొలిమేర పేరు "చిత్రాలు." దానియెల్లలు: తూర్పునఁ గాశ్మీరము, దక్షిణమునఁ బాంచాలము, పడమట గాంధారము, ఉత్తరమున హిందూకుశపర్వతములు. చిత్రాలునందుఁ జూడఁ దగినచిత్రాలు లేనేలేవు. అది కేవలమును బర్వత ప్రదేశము: ఎటు చూచినను గొండలు బండలు, మెట్టలు గుట్టలు, తిప్పలు తుప్పలు. ఆ కొండల నాశ్రయించుకొని యున్న చిత్రాలులు ముష్కరులై, యుద్ధ ప్రియులై, స్వాతంత్ర్యాభిమానులై యెండొరులతో సదా పో... డుచు, ఆదమఱపుగానున్న సమయములలో దొరతనము వారి సేనల మీఁదను బడుచుందురు. ఒక్క చిత్రాలులే కాదు: వారికిఁ దూర్పుననున్న అఫ్రిదులును, దక్షిణముననున్న ధీరులు స్వాతులు, బాజారులు, బూనేరులు యూసఫ్‌జయులు, మహామందులును, పశ్చిమమున నున్నయురక్‌జయులు జయముక్తులు వజీరులు మీరానులును, దొరతనమువారికిఁ బ్రక్కలో బల్లములే.

ఇది గాక, చిత్రాలును గూర్చి దొరతనము వారికి ...క యారాటమునుగలదు. హిందూ దేశములోనికి రాఁగలుగుటకుఁ దగిన కనుమదారు లచ్చటి కొండలయం దున్నవి. పెషావరు ప్రాంతమందలి ఖైబరు కనుమ బాబరు చక్రవర్తికిఁ బూర్వమునుండియుఁ జరిత్రలయందు సుప్రసిద్ధము; అది చిత్రాలునకు దక్షిణమున సుమారు నూఱు మైళ్ల దూరముననున్నది. చిత్రాలునందే యట్టి కనుమ ...లు కొన్న... . ...ందు బారోఘిలు కనుమ 12400 యడుగుల యెత్తుకంటె హెచ్చులేక శత్రుసేనలు ది... వచ్చుటకు మంచి యనుకూలమైనది.

ఈ రెండు కారణములనుబట్టి దొరతనము వా... సేనలు చిత్రాలులో సదా నిలువయుండును.

మన కథ యీ నాఁటిదికాదు; ఇప్పటికిఁ జాల యేండ్ల క్రిందిటిది. ఆ నాఁడు చిత్రాలులోఁ దెలుఁగు పటాల మొకటియుండెను.

౨

అది ఫాల్గుణ బహుళ చతుర్దశి నాఁటి సాయంకాలము.

చీఁకటి పడినది. చిత్రాలు గ్రామమునకుఁ జేరువ నున్నయొక యింటఁ బదునెనిమిది యేండ్ల బాలిక యొకతె బల్లమీఁదఁ గూరుచుండి, చేతిలోని వ్రాఁత కాగితము దీపపు వెలుతురునఁ జదువుచుండెను. సంజ కెంజాయపడి నిగనిగలాడుచున్న యా కన్నియ సొగసు మొగమునకుఁ గాగితమందలి వాక్యములు చదువుట వలన మఱి కొంతకళ వచ్చినది. ప్రత్యక్షముగాఁ గనఁబడు చున్నను, సంతోషదాయకములైన యీ వాక్యములు కాగితమందు నిక్కముగాఁ గలవని యామె నమ్మఁ జాల కుండెను. ఇన్నాళ్లయి తన గుండెలోఁ బనురాతిబండ వలె నిండుకొనియున్న బెంగ యింత సుళువుగాఁ దొలఁగి పోవునని యామె యనుకొనలేదు.

3

ఆమె హవల్దారు హనుమయ్య చెల్లెలు: పేరు తులసమ్మ. అన్నవలెఁ దండ్రియుఁ బటాలమందలి యుద్యోగి యగుటఁబట్టి, తులసమ్మకు శైశవమునుండియుఁ బటాలపు బ్రదుకే యలవాటు. తండ్రి పదిసంవత్సరమున అన్నను కనిపెట్టుకొనియుండి, అన్న భార్యమూఁడేండ్ల క్రింద గతించినప్పటినుండి యతని పిల్లలకుఁ దులసమ్మగతి యైనది. వారి సంరక్షణతోడను, గృహనిర్వాహణము తోడను, వెనుకటి మూఁడేండ్లును నిశ్చింతగాఁ గడిచినవి. తెలివి గల చిన్నది కాఁబట్టి యామె యీ కాలమందు స్వయంకృషి మూలమునఁ దనవిద్యనభివృద్ధి చేసికొని, యాంధ్రమందేకాక యాంగ్లహిందూస్థానీ భాషలయందును జక్కని వ్రాఁతకూఁతల శక్తి సంపాదించుకొనెను.

౪

ఇంతలో హఠాత్తుగా ఘోరమైన యీ విపత్తు సంభవించి, యామె జీవనము దుర్భరముగా మాఱిపోయినది. ఆమె యన్నహనుమయ్య రష్యావారికిఁ గొండ కనుమ దారుల రహస్యములను దొంగతనముగాఁ దెలుపు చున్నాఁడన్న సంశయము కలిగి, యతనిని దొరతనము వారు ఖైదు చేసిరి. పిమ్మట విచారణ జరిగినది. అనుమానాస్పదములైన కారణము లనేకములు కనఁబడుటవల్లను, ప్రత్యక్షసాక్షి యొకఁడు బయలుదేఱి యీ యనుమానములను బలపరచుటవల్లను, నేరము ఋజువై మరణదండనము విధింపఁబడెను. శిక్ష యమలు జరుగునాఁటి ముందటిదినమున హనుమయ్య భాగ్యవశమునఁ జెఱనుండి తప్పించుకొని పాఱిపోయి, తత్పరిసరముల నెచ్చటనో తల దాఁచుకొని, యప్పటప్పట సీతాపతి యను స్నేహితుని ద్వారా చెల్లెలికి జాబులు, వర్తమానములుఁ బంపుచుండెను.

వయసుకాఁడైన సీతాపతి సందేశహరుఁ డగుట తులసమ్మకు మొదటినుండియు భయహేతువే. ఆమెకు వాని యందిష్టము లేదు సరి గదా, నమ్మకమును లేదు. వాఁడు తన మీఁదఁ గన్ను వేసినాఁడని యామె యెఱుగును. అట్టి వాఁడు తమకుపకారి యగుట కాని, తమ గుట్టుమట్టులు వానికిఁ దెలియుట కాని, యామెకెంత మాత్రమును సమ్మతము కాదు. అయినను, అన్న యిష్టమును బట్టి యామె వానియెడలఁ దగిన యాదరము చూపుచు వచ్చెను. ఆ యాదరణమే యనర్థకారియైనది. అందువలన వాఁడు మునుపటి కంటెఁ జనవు హెచ్చి, వెనుకలేని పరిహాసయిగిలింపులును గొంతుసగిలింపులును మొదలు పెట్టినాఁడు. తుదకుఁ, దులసమ్మ భయపడినట్లే కార్యము వికటించెను.

౫

అది యీ నాఁటి యుదయమున జరిగిన సంగతి. బ్రహ్మకపాలము వఱకును వెళ్లిన తీర్థవాసులైన తెలుఁగు వైదికబ్రాహ్మణులు కొందఱు దారి తప్పి యచ్చటికి వచ్చినట్లును, వారు హనుమయ్యకుఁ బూర్వపరిచితులైనట్లును వారితోఁ గలిసి తానును వైదికవేషముతో దక్షిణహిందూస్థానమునకు హనుమయ్య పాఱిపోవ నిశ్చయించినట్లును, సీతాపతి తెల్లవాఱకముందే కబురు తెచ్చినాఁడు. పిల్లలను జెల్లెలిని జూచుటకు హనుమయ్య యీ రాత్రి రహస్యముగా వచ్చుటకేర్పాటు. అప్పటికిఁ బిల్లలను ని

పెట్టవలసినదని హనుమయ్య కబురు పెట్టెను. అది యుగాదికి ముందటిరాత్రి గనుక, పిల్లల నిమిత్తమై పీషావరు నుండి తాను బహువ్యయప్రయాసములతోఁ దెప్పించిన యాటవస్తువులు కొన్ని, తినుబడి పదార్థములు కొన్ని, యుగాదికానుకలుగా వారికిఁ బెట్టి పోవలయు నని యతని యభిలాషము. అందుకొరకు వారి మంచము ప్రక్క బల్ల యొకటి వేసి యుంచవలసినదని యతఁడు చెల్లెలితో ముఖ్యముగాఁ జెప్పుమన్నాఁడు. ఉగాదిదేవత యుగాది కానుకలు రాత్రికిఁ బట్టుకొని వచ్చునని యాపిల్లలు నమ్మి కొనియుందురు. అట్టి నమ్మకము వారికి నాలుగు సంవత్సరములు క్రిందటఁ గలకత్తాలో నెవరి షాపులోనో యుగాది దేవత వేషమును జూచినప్పటి నుండియుఁ గలిగినది. అట్టి వెఱ్ఱి నమ్మకము గల యా పసిపిల్లల ముద్దు తీర్పకుండ వారికి నిరాశ కలిగించుట హనుమయ్యకు మనస్కరించినది కాదు.

ఈ సంగతులన్నియుఁ గిటికీలో నుండియే విని, తులసమ్మ సరియే యన్నది. తన సందేశము సమాప్తమైనను, సీతాపతి యచ్చటనుండి కదలకుండఁ గొంతసేపు తారాడినాఁడు; ఎగువకుఁ జూచినాఁడు; దిగువకుఁ జూచినాఁడు; కేకరించినాఁడు; ఉమిసినాఁడు. ఏమి చేసినను, పీని తలుపు మాత్రము బందు! తెగించి తలుపుతీయుమని వాఁ డడిగినాఁడు. పిల్లలకు నిద్రాభంగమగు నన్నమిష చెప్పి, యామె కిటికీతలుపును మూయఁ బోయినది. అందు మీఁద నోరు విడిచి వాఁడు ధారాళముగానే యామెను దన కోరికను దీర్పుమని యడిగినాఁడు. ఉపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకారమఁట యది! అట్లు జరిగింపని నాఁడు, వారి కొంప తీయుదుననియు వాఁడు బెదరించినాఁడు. పాపము! అబల యని, యొంటికత్తె యని, యడకత్తెరలోని పోఁక చెక్కవలెఁ దన చేతఁ జిక్కియున్నదని, యట్టి పాడు కోరిక కోరుటకు సాహసించినాఁడు, క్రూరుఁడు, నీచుఁడు, తుచ్ఛుఁడు, లుచ్ఛా, పోకిరీ, ఫుండాకోరు! మానము విషయమైన యవమానము కలిగినప్పుడు, మానవతులైన స్త్రీలు తోఁక త్రొక్కిన త్రాఁచులు. అఱకాలి మంట శిరస్సునకు లేచినది, తులసమ్మకు. ఏది యేమైనను గాని మ్మని గూాఁ యదరుచున్న ముకుపుటములతో, నిప్పులు కురియుచున్న కన్నులతో, వడఁకుచున్న యొడలితో, వీరరసాధిదేవత వైఖరిని లేచి, కొరడా దెబ్బల వంటి కఠిన

వాక్యములతో వాని తలవాఁచునట్లు చీవాట్లుపెట్టెను. మొగమెత్తఁ పియని సిగ్గు, మొగమెఱ్ఱఁ బాఱఁ జేసిన కోపము, మనస్సునఁ గ్రుమ్ములాడుచుండఁగా, వాఁడు పండ్లు పటపటఁ గొఱుకుచుఁ, బగ చాటుచుఁ బోయినాఁడు.

౬

ఇది ప్రొద్దుటి ముచ్చట. సాయంకాలమునఁ గాగితము వచ్చినది. చీఁకటిపడిన పిమ్మటఁ బురుషుఁడొకఁడు గుఱ్ఱము నెక్కివచ్చి, యా కాగితము తులసమ్మ చేతిలోఁ బెట్టి, వెంటనె దౌడు మీఁద వెళ్లిపోయినాఁడు. వడఁకుచున్న చేతి వ్రేళ్లతో దాని నామె విప్పినది: తన యన్న పట్టువడె నన్న దుఃఖవార్త దానియందుండు నని యామె భయము. మొదట దుఃఖబాష్పములు, వెనుక సంతోషబాష్పములు, కాగితము మీఁది వ్రాఁత యామెకుఁ దిన్నగాఁ గనబడమికిఁ గారణములు. హనుమయ్య మీఁద సాక్ష్యము చెప్పి, యతని మరణదండనశిక్షకు

ముఖ్యకారకుఁడైన కన్నయ్య వ్రాసిన కాగితమది. దాని యందు హనుమయ్య నిరపరాధి యన్నందుకుఁ దగిన నిదర్శనములు వ్రాసియున్నవి. అట్టివ్రాఁతకుఁగల హేతువును దత్పత్రికయందేయున్నది. ఆ ముందటి దినమునఁ గొందఱు సిపాయిలును, దానును గలిసి కన్నయ్య యొక్క కొండకనుమదారిని వచ్చుచుండఁగాఁ, దుష్టాచారులైన నక్కియున్న యాత్రికులు వారివైపునఁ దుపాకులు గుఱిపెట్టి కాల్చిరి. తక్కిన వారికెవ్వరికిని దగులక, యొక్క కన్నయ్యకే ప్రాణాపాయకరమైన గాయము కలిగినది. ఒరుని ప్రాణముతీయఁగోరి యీర్ష్యమూలమునఁ దాను జెప్పిన యసత్యసాక్ష్యమునకుఁ బ్రతిఫలము భగవంతుఁడు తోడ్తోడనే కలిగించినాఁడని పశ్చాత్తాపముచెంది, మరణమునకుముందుఁ కన్నయ్య యీ కాగితమును వ్రాసెను. పత్రిక వెనుకప్రక్క: "అమ్మాయీ, నిమిషమైనను జాగుచేయక, తత్క్షణమే సేనానాయకునియొద్దకువెళ్లి నీ యన్నగారి ప్రాణములు రక్షించుకొమ్ము. అట్లయిననే నా యాత్మకుఁ బరలోకమున శాంతి కలుగును. కన్నయ్య వ్రాలు," అని యున్నది.

౭

"ఒయారిని దయారుచేసి వెంటనే బయలుదేఱవలయును," అని తులసమ్మ లేచెను. ఒయారి యనఁగా, ఆమె సవారిచేయు గుఱ్ఱము: ఊసవలెఁబోవుశక్తికలిది. అశ్వారోహణవిద్య యీ కన్యక బాల్యముననే యభ్యసించినది. సేనలోని హైందవులయందేకాక యాంగ్లేయులందును, ఆమెతో సరిసమానముగా గుఱ్ఱము దౌడుపెట్టింపఁగలవారులేరు. తులసమ్మకుఁ దండ్రి నేర్పినది గుఱ్ఱపుసవారొక్కటియేకాదు; అవసరము పడినప్పుడు పిస్తోలుతోఁగాని తుపాకితోఁగాని గుఱితప్పకుండఁ గొట్టఁగలశక్తి యీమెకుఁ గలదు. అచ్చటికి నలువది యేఁబది మైళ్ల దూరములోనున్న మాలాఖండగ్రామ పరిసరమున డేరాలు వేసికొనియున్న శ్వేతముఖసేనానాయకుని శిబిరమున దానొక్కతె యీ రాత్రిపూటవెళ్లివచ్చుట కామె జంకకుండుటకదియే హేతువు. జంకు వేఱుహేతువునఁ గలిగినది. రాత్రికి రహస్యముగాఁ దన యన్నరాఁ గలుగుటకై, యీమె నవుకరులను మిషలేవోకల్పించి పంపించివేసెను, ఇంటఁ బిల్లలు మాత్రమేయున్నారు. తోడులేకుండ వారిని విడిచిపెట్టిపోవుట క్షేమకరమా?......క్షేమకరమైనను గాకున్నను గత్యంతరములేదు. అమీఁద భగవంతుఁడేయున్నాఁడు నీతాపతిగాఁడు కుట్ర లీపాటికే పన్నుచుండును.

ఇట్లు తలఁచి, యామె గుఱ్ఱపుఁ దబేలాకడకుఁ బరుగునవెళ్లి, యొయారినిదీసి, దానిని దయారుచేసెను. నీలమేఘశకలమువలె నిగనిగలాడుచున్న యీ పంచకల్యాణి మేను నిమురుచు, "ఒయారీ, నా ముద్దుల యొయారీ, మయూరిలాగున నోయారముచూపుచు, నీవు నాఁడు కదముత్రొక్కుటకు వీలులేదు. గాలిని మించునీ గమనవేగమే కనఁబఱుపవలయును. అన్నయ్యవచ్చులోపల మనము తిరిగి రావలయును జుమా. తాను మఱిదాఁగియుండవలసిన యవసరముగాని, పాఱిపోవవలసిన యవసరముగాని, లేదన్న సంతోషవార్త యన్నయ్యకు మనము వినిపింతము. రమ్ము, మఱి రేపటి యుగాది మనకు సంతోషకరమగును. ఉగాది కానుకగా నీకుఁ బాయసమువండి పెట్టెదెను." అని తులసమ్మ యనఁగా, బోధపడినట్లే యిహిహీ యని గుఱ్ఱము సకిలించినది.

దానిని బయట నిలిపి, లోనికిఁ బరుగునవెళ్లి పిస్తోలు మొలను దోఁపుకొని, యటుకిమ్మటఁ జప్పుడు చేయని యడుగులతో, ఆమె పిల్లల గదిలోనికివెళ్లెను ఒక్క మంచముమీఁదనే యొండొరులను గౌఁగిలించుకొని పిల్లలిద్దఱుఁ బరుండియుండిరి. మఱువకుండ మంచము ప్రక్కను దాను బెట్టియుంచిన బల్లనుజూచి తులసమ్మకు: బెదవులమీఁద లేఁతనవ్వు పొడచూపినది

"ఆహా! ఏమిప్రేమ, అన్నయ్యకుఁ బిల్లలమీఁద ఉగాదిదేవత యుగాదికానుకలు రాత్రికిఁ దెచ్చునని పిల్లల నిరీక్షించుచుందురన్న సంగతి యిప్పటి తన యవ

యందును మఱవలేదు." అని యనుకొనుచు మెల్లగా వంగి, తగిలియుఁ దగులనిలాగునఁ దనయెఱ్ఱని పెదవులతో గులాబిఱేకులకు సరివచ్చువారి నున్నని చెక్కులు ముద్దుపెట్టుకొనిలేచి, "వీరిది గాఢనిద్ర; తెల్లవాఱువఱకును లేవరు. ఉదయమున వీరి యుగాది యత్యంతసంతోషకరమగును గాక! ఈరాత్రి వీరికివచ్చిన భయములేదు. ప్రహ్లాదుని రక్షించిన శ్రీమన్నారాయణమూర్తీ, మార్కండేయుని రక్షించిన శ్రీపరమేశ్వరా; వీరిని రక్షించుభారముమీది" అని చేతులెత్తి మ్రొక్కి, యామె యలికిడి లేకుండ బయటికివచ్చి, తలుపు గొండెము పెట్టెను. తాళము వేయమికిఁ గారణము, తాను లేనిసమయమునఁ దనయన్న యుగాది కానుకలతో వచ్చునేమో!

మఱికొంతమైనను జాగుచేయక, కట్టుకొన్న చీర చెఱఁగు నడుమునకు బిగఁజుట్టి, తులసమ్మ చివాలుమని గుఱ్ఱముమీఁదికెక్కి కూర్చుండి, సేనానాయకుని శిబిరమువంక కభిముఖి యయ్యెను. చబుకు దెబ్బగాని, లగాములజాడింపుగాని, మడమల తాడింపుగాని యవసరము లేకుండ, నోటిమాట, చేతిస్పర్శ, మాత్రమున గుఱ్ఱము

కాళ్లు సాఱజాఁచి దౌడుపెట్టినది. రాతినేలమీఁద డెక్కలచప్పుడు టకటకమని యెడతెఱిపిలేకుండఁ జీకటిలో వినిపించుచుండెను. ఆశతోడను, సంతోషముతోడను, దులసమ్మ మనోభావములు గుఱ్ఱపుదౌడును మించి ముందుకు దౌడు పెట్టఁ జొచ్చినవి. తిరిగి వచ్చియన్నను దాను గలిసికొన్నప్పటి తమవేడుక, తండ్రి కౌఁగిలించుకొన్నప్పటి పిల్లలవేడుక, మఱునాటి యుగాదిపండుగవేడుక, యుగాదికానుకలు పట్టుకొని యాడుచు నవ్వెడి పిల్లల కెయికెయి తకతక పకపక,—పకపక, తకతక, టకటక,—టకటక, తకతక, పకపక,—టకటక, టకటక, టకటక,—

౨

"ఎవరక్కడ? ఆఁగు!" అన్న కేక చీఁకటినిజీల్చుకొని తటాలున వినవచ్చెను. అప్పటికి నాలుగుమైళ్లు మాత్రమే కడిచినవి. లగాములు వెనుకకు బిగించి, తులసమ్మ యుత్తరీని నిలిపి చూడఁగాఁ, దమపటాలపు సిపాయిలు కొందఱువచ్చి చుట్టుకొనిరి. శత్రువులఁ గూర్చిన జాగరూకతకొరకు దొరతనమువారు కావలి యుంచిన దండు కాఁబోలునని యామె యూహించెను.

"సుబేదారూ, ఎవరోచూడు" అన్నయాజ్ఞ చీఁకటిలో వినఁబడినది.

లాంతరు మీఁదికెత్తి చూచిన సుబేదారుపొందిన యాశ్చర్యమునకు మేరలేదు. మబ్బుల చాటునుండి తొంగిచూచుచున్న నిండు జాబిల్లియట్లు, తొలి జవ్వనమున నున్న తులసమ్మ సొగసు మొగము ముడిపడిన కనుబొమలతోడను, జాలిగొలుపు కంటి చూపులతోడను, బిగఁబట్టిన పెదవుల తోడను, సుబేదారు శోభనాద్రి కన్నులకు విందు చేసెను. మల్లెతీఁగ లాగున నున్నితమై, సన్ననై, తిన్ననైన యా కన్నియ మేని దౌర్బల్యమును జూచి యాదరసూచకస్వరముతో శోభనాద్రి యామెను బలుకరించి యేమిపనిమీఁదఁ బోవుచున్నదో ప్రశ్నింపఁగాఁ దాను సేనానాయకునిజూడఁ బోవుచున్నానని యామె కోమలకంఠమునఁ దెలిపి దారి యీయవలసినదని కోరి

నది. "వెంకటస్వామిగారూ, ఎవతెయో చిన్నది దొర

దర్శనము నిమిత్తమై వెళ్ళుచున్నది." అని సుబేదారు గొంతెత్తి తెలిపెను.

"ఆమెను బోనిమ్ము" అన్నయాజ్ఞ వినఁబడినది.

మర్యాదాపూర్వకముగాఁ దులసమ్మ వెనకుఁ దలనంచి, శోభనాద్రి వెనుకకు మూడడుగులు తగ్గినాఁడు. అతనికి కన్నులతోనే ప్రతివందనముచేసి, యామె గుఱ్ఱమును మరల దౌడు వదలెను.

౬

సుబేదారుమేజరు వెంకటస్వామి "రండు రండు; అడుగులు మఱికొంత వడిగాఁ బడనిండు. లేనియెడలఁ, బిట్ట దొరకకపోవును." అని తనవారిని హెచ్చరించెను.

"చిత్తము" అని పరధ్యానముగా శోభనాద్రి యన్నాఁడు. ఆపడుచు బ్రహ్మచారి మనస్సిప్పటికిని జీఁకటిలో గుఱ్ఱముమీఁద ఱివ్వుఱివ్వునఁ బోవుచున్న తేజస్వ నిప్పువంటి నవ్వులేని మొగముమీఁదనే నిలిచియున్నది. "ఎవ్వతె, యాజవ్వని? ఏమి పనియున్నది, యామెకు సేనానాయకునితో? ఒంటికత్తెయై యంతదవ్వు కటికి చీఁకటిలో వెళ్లవలసిన యగత్య మేమైయుండును? ఎవరి చిన్నది? ఏజాతి?........ మాతెలగాల చిన్నదై యుండునా? పెండ్లి కానిదనుట మాత్రము నిశ్చయము," అన్న పరిపరివిధములైన యూహాలు మనస్సునఁ గ్రమ్ముకొన్నవి. అడుగు తప్పకుండఁ గాళ్లుమాత్రము తన వారితో సరిగా నడచుచుండెను.

వడివడి వారు తులసమ్మ విడిచి వచ్చిన యింటివైపునకు నడిచిరి. కారణమేమనఁగా, దులసమ్మ దులిసి విడిచిన తరువాత సీతాపతి కోపావేశమున హనుమయ్యను గుట్టు బయటఁ బెట్టినందున, సేనానాయకుఁడు సుబేదారు-మేజరు వెంకటస్వామిని బిలిచి, హనుమయ్యను బట్టుకొనుటకును, బట్టుపడిన వెంటనే యతనిమీఁది మరణశిక్ష యములులోఁ బెట్టుటకును, గట్టి యాజ్ఞపెట్టి, యతనిని జిన్నదండుతో బంపెను.

ఘోరమైన యీ ఘోషయేమియుఁ దెలియక తులసమ్మ యాశాపూరితమైన మనస్సుకలిగి, తన యన్న నిర్దోషియని తేలుననియు, మఱి యతని ప్రాణమునకు వచ్చిన భయము వీడననియు నిండు నమ్మకము పెట్టుకొని, యత్యంతసంతోషముతో సేనానాయకుని శిబిరమునకుఁ బోవుచున్నది, పాపము!

ఇంతలో సుబేదారు-మేజరు వెంకటస్వామి యాఁగి, తనదండును నిలిపెను. అది సంకేతస్థలము.

శోభనాద్రి నిలువఁబడియున్న చోటికి మల్లన్న హవల్దారు మెల్లగా జరుగుకొని వెళ్లి యల్పస్వరముతో, "హనుమయ్య రష్యావారి గూఢచారుఁడగుట నిజమై యుండునా" అని సందేహము తెలుపుచుఁ బ్రశ్నించెను.

"నిజమే; సందేహము లేదు. విచారణలో నేరము ఋజువైనదఁట! శిక్షకు ముందొక్క దినమున్నదనఁగాఁ దప్పించుకొనఁబట్టి కాని, యతఁడిప్పటికే యమలోకమున నుండవలసినది."

"ఇప్పుడు మరల నట్టి జరుగవలయునని మన సిపాయిలు కోరుచున్నారు."

"అదేమి ?"

"ఈరాత్రి హనుమయ్య తన పిల్లల నిమిత్తమై యుగాదికానుకలు పట్టుకొని వెళ్లునంట! అది హనుమయ్య రహస్యము వెల్లడించినసీతాపతి చెప్పిన కబురే. సీతాపతిని దిట్టని వారొక్కరును లేరు. మన పటాలములో."

"ఆగొడవ మనకేల ? అధికారి యాజ్ఞనెఱవేర్చుట మనవిధి" అని శోభనాద్రిపలికి, "ఉస్స్స్స్ ! ఎవరో వచ్చుచున్నారు," అనెను.

హనుమయ్య యింటివైపునుండి యెవరో చీకటిలోవచ్చి, నలుదిక్కులుఁ బరిశీలించుచు నిలువఁబడినాఁడు.

"ఏరన్నా ?" అని తగ్గింపు గొంతుకతో వెంకటస్వామి పిలిచెను,

"చిత్తము," అని గొంతుక యణఁపుతో జవాబు.

"వచ్చినాఁడా ?"

"లేదు. చీకటిపడిన కొంతసేపటి నుండియుఁ జూచుచున్నాను; వచ్చినజాడలేదు."

"ఇంట నెవరైన నున్నారా ?"

"పిల్లలేయున్నారు. ఇతరులు సందెలను నేను రాకముందే యతనిచెల్లెలు పంపివేసినట్లున్నది. ఆమె గంట క్రింద గుఱ్ఱమునెక్కి దడదడ నెచ్చటికోపోయెను. గుట్టు బట్టబయలైనదని తెలిసి యన్నగారికి హుషారిచ్చుట కేమో ?"

"కారు మబ్బురంగు గుఱ్ఱమేకదా, యామెయెక్కినది ?" అని సుబేదారు-మేజరు ప్రశ్నించెను.

"చిత్తము."

"అట్లయిన, నీయూహ సరికాదు. ఆచిన్నది త్రోవలో మాకెదురుపడినది. ఆమె సేనానాయకుని దర్శించుటకు వెళ్లుచున్నది ; తనయన్నను క్షమింపుమని ప్రార్థించుటకుఁ గాఁబోలు ! ఆయువు చెల్లిన వాని ప్రాణములను పాశమువేసి లాగుచున్న యమునిఁ బ్రార్థించి యెంత ప్రయోజనకరమో, యంతే ప్రయోజనకరము. పాపము ! ఆమె యిచ్చటలేకుండుట కొంత నయమైనది. ఉన్నయెడల, ఆమెతోఁ గావలసినంత బాధపడవలసి వచ్చియుండును, మనము," అని పలుకుచు శోభనాద్రివంకకుఁదిరిగి, "హనుమయ్య దాటుకొని పోవుటకు వీలులేకుండ మనుష్యులను గావలియుంచుమని వెంకటస్వామి" యాజ్ఞాపించెను.

శోభనాద్రి మౌనముతోనే తదాజ్ఞాప్రకారము నడిపినాఁడు. అమితమైన జాలితోఁ గూడిన యతని తలఁపులు, సేనానాయకుని శిబిరమునకు దౌడుపెట్టుచున్న యేకాకినియైన యామెయబలమీఁదనే యింకను నిలిచియున్నవి. పాపము! బాష్పసహితములైన ప్రార్థనలతోఁ బాషాణహృదయుఁడగు సేనానాయకుని గరఁగించి, మరణశిక్షనుండి రాజద్రోహిని రక్షింపఁ దలఁచినది కాఁబోలు, వెఱ్ఱిబాగుల కుఱ్ఱది !

పావుగంట—అరగంట—ముప్పావుగంట— గంట గడచినను హనుమయ్య జాడలేదు. శోభనాద్రిని జూచి సుబేదారు-మేజరు, "ఓయీ, చీకటిలో వీడు మన కన్నులు కప్పిదాటుకొనిపోయినట్లున్నది. నీవు వెళ్లి చూచిరమ్ము. అణుమాత్రమైన యనుమానము కలిగినను, పిస్తోలు ప్రేల్చుము; వెంటనే మేమువచ్చిపడెదము" అని యుత్తరువు చేసెను.

"చిత్తము" అని చీకటిలో శోభనాద్రి హనుమయ్య యింటివంకకుఁ బోయినాఁడు.

౧౦

ఒక్కగదిలోనే దీపపు వెలుతురు; తక్కిన యిల్లంతయు నంధకారమయము. అలికిడి చేయకుండఁ జుట్టును దిరిగి చూడఁగా, అనుమానకరమైన సంగతి యేదియుఁ గనఁబడలేదు, వినఁబడలేదు.

వీధితలుపు మెల్లగాఁ దెఱచి శోభనాద్రి లోనఁ బ్రవేశించి, యొక్కసారియాఁగి వినెను. నీరంధ్రమైన నిశ్శబ్దము. తలుపు మెల్లఁగా జేరవైచి యతఁడు దీపమున్నగదికి దారితీసినాఁడు. వ్రేలెఁ డెడమున్న తలుపు సందులోనుండి ముప్పాతిక తగ్గింపుగన్న దీపపువెలుఁగు,

తెల్లని బట్ట పీలికపోలిక బయటికిఁ బడుచుండెను. తలుపు తటాలునఁ ద్రోసి శోభనాద్రి గదిలోనికి వెళ్లినాడు. పిస్తోలు చేతిలో సిద్ధముగా నున్నది.

గది నలువంకలను చూపులు నిగిడించి యతఁడు చూడఁగా హనుమయ్య యచ్చట లేఁడు. దృగ్గోచరమైన యచ్చటిస్థితి శోభనాద్రికి లజ్జాహేతువయ్యెను.

మంచము; మంచముప్రక్క బల్ల; బల్లమీఁద, ఒకయోరదీపము; దీపపు వెలుతురు మొగములమీఁదఁ బడకుండ మంచముకడుమఁ, జేతు లొండొరులపై వేసికొని యిరువురు పిల్లలు, ముంగురులు ముద్దుమొగముల ముసరుకొనియుండ, సమమైన యుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములతో నిద్రించుచుండిరి.

ఉగాదికానుకలు బల్లమీఁద లేకుండుటనుబట్టి, యుగాదిదేవత యింకను దిగలేదనుట నిశ్చయము.

మంచముమీఁదఁ బరున్నవారు, బాలుఁడొకఁడు, బాలికయొకతె. బాలిక నిద్రలోఁ గదలి, కన్నులు పులుముకొనసాగినది. ఆజడుగుల యాజానుబాహుఁడైన శోభనాద్రి భయమున గబాలుమని వెనుకకు జరిగి దండెముమీఁది బట్టలకు వెనుకతట్టున గోడకంటిపెట్టుకొనెను. 'దొంగ! కానుకల—దొంగ!!—ఉగాది—కానుకల—దొంగ !!!—ఉసికో !-ఉసికో !!—ఉసికో !!' అని యతని గుండె కొట్టుకొనుచున్న ట్లతనికిఁ దోఁచినది. బిగఁబట్టిన యూపిరితో బట్టలు సందునుండి తొంగిచూచుచుండఁగా, మంచముమీఁది సంగతులు గోచరించుచుండెను.

ఆ బాలిక యంతకంతకును మెలఁకువ చెంది లేచి కూర్చుండి, బల్లవంకఁ జూచినది. ఉగాది కానుకలు కనఁబడలేదు. ప్రక్కను బరున్న బాలునిమీఁదఁ జేయివేసి, "అన్నయ్యా, లేలే" అని యామె యూఁపెను.

అన్న చెల్లెలికంటె రెండేండ్లు పెద్ద: సుమారు పదియేండ్లవాఁడు. నిద్రచేత బరువెక్కిన కన్నులు సగము తెఱచి, మరల వెంటనే గట్టిగా మూసికొని యతఁడు, "ఇంకను తెల్లవాఱలేదు; అల్లరిపెట్టక పండవే, అన్నపూర్ణా" యన్నాఁడు.

అలాగున వదలి యూరకుండ వలసినదికాదు, అన్నపూర్ణమ్మతల్లి! "చిన్నవాండ్రకుహాయి, శ్రీరంగశాయి" యని తులసమ్మ తమ్ముని నిద్ర పుచ్చునప్పుడు, "ఆఁ! అన్నయ్యమీఁదఁ బాటపాడి, నామీఁదఁ బాడవా?" అని మేనత్త మొగముచూచి టకాయించు గట్టిపిల్ల! అన్న జబ్బపట్టుకొని గట్టిగాఁ గదుపుచు, "ఓహో! కుంభకర్ణుని నిద్ర! లేలే. ఉగాదిదేవత యింకను రాలేదు; రాఁడేమో?" అని యతనిచెవిలో నామెయూఁదెను.

"ఏమీ?" అని రంగశాయి దడాలున లేచికూర్చుండి, యుగాదికానుకలు లేనిబల్లను జూచుచుఁ గొంచెము యోచించి, "చెల్లీ, భయములేదు లేవే, ఉగాదికానుకలు తప్పక ప్రొద్దుటిలోపుగా వచ్చును. ఉగాదిదేవత గొడవ మనకెందుకు, ఉగాదిదేవత గొడవ మనకెందుకు. ఉగాదిదేవతయున్నఁగదా?" అనెను.

"ఉగాదిదేవత లేనే లేదా ?????"

"లేఁడని యీ యుదయమే యత్త నాతోఁ జెప్పినది."

"ఎవరు, తులసమ్మత్తయా ?"

'మఱియెవరే, వెఱ్ఱిమొగమా? నీమగని తల్లియా, నాపెండ్లాము తల్లియా?" అని కిలకిల నవ్వినాఁడు, రంగశాయి చెల్లెలికిఁ దీసిపోవవలసినవాఁడుకాఁడు.

"ఉగాది దేవత యుత్తుత్తియని తులసమ్మత్త చెప్పినదా? నేను నమ్మను, నమ్మను. నమ్మను."

"నమ్మ, మాను. అత్తయట్లు చెప్పుటమాత్రము నిశ్చయము. మనము నిద్రపోవుచున్నప్పుడు నాన్నయే వచ్చి యుగాదికానుకలు పెట్టిపోవునఁట! నాన్నకు మన మీఁదనున్న ప్రేమ యపరిమితమఁట! ఆమాటచెప్పి యత్త యెందుకో యేడిచినది. నాన్న వచ్చిన తరువాత నే నడుగఁదలఁచుకొన్నాను: 'నాన్నా, నీవే యుగాది దేవతవా, లేక యుగాదిదేవత నీతోఁయున్నాఁడా?' యని. ఉగాది దేవత నీతోలేనియెడల, వెనుకటి యుగాది పండుగలకు మన కోసరమై యుగాది కానుకలు తెచ్చి పెట్టినవాఁడు నాన్న యన్న మాటయే. ఉగాది దేవత కూరకే మ్రొక్కుచుంటిమి, నాన్నకు మాని."

ఉగాది దేవతను గూర్చిన యూహాతీతమైన యద్భుతసమస్య విషయమై యన్నపూర్ణ చిన్ని మనస్సునఁ దలపోఁతలు సాఁగినట్లు, పూర్ణమౌనము పూని యా బాలిక కొంతసేపు మొగము బిగించి కూరుచుండెను............ఉగాది దేవత లేనేలేదా?!!! ఈ నాస్తికవాదము నరకమునకే హేతువని యామె నమ్మకము............ఇంతలో, ఆమె కన్నులు నవ్వుతో మెఱయఁ జొచ్చినవి. ఆతురముతో ముందుకువంగి, "అన్నయ్యా, పరున్నట్లు నటించి మనము మేలుకొని యుందము; నాన్న యగునో కాఁడో తెలియవచ్చును." అని యాబాల మెత్తగ చెప్పినది.

"ఆలాగుననే కానిమ్ము," అని రంగశాయి యావులించెను.

అన్నపూర్ణ సంతోషముతోఁ జేతులుతట్టుచు, "ఓహో! ఎంత వినోదము! ఉగాది దేవత నాన్నయే యయి, మనము నిద్రపోవుచున్నామని యతఁడనుకొని యుగాది కానుకలు పెట్టుచున్నప్పుడు మనము గభాలున, 'ఉగాది దేవతా,' యని నాన్నమీఁదఁబడి సంతోషముతో గంతులు, గేకలువేయుచు, ఓహోహోహో!" అని నవ్వఁజొచ్చినది.

"ఆలాగుననే చేయుదము; మఱిరమ్ము. నిద్రలో నున్నామని నాన్న యనుకొనుటకు మనము కన్నులు మూసికొనవలయును. తెఱచియుంచిన యెడలఁ, దలుపు సందులోనుండిచూచి నాన్న లోనికిరాఁడు." అని బాలుఁడనెను.

ఇద్దఱును గన్నులు మూసికొనిరి. మూసికొన్న కన్నులకు మూఁడు నిమిషములలో ముద్రలు పడినవి. అలసియున్న యా చిన్నారి పిల్లల శిరస్సులు, తామర పూవుల జంటవలెఁ, దలగడ మీఁద నొఱగెను. ఉగాది దేవత యూసే మఱచి, వారు నిద్రాదేవతకు దాసులైనారు.

౧౧

పిల్లల సంభాషణ జరుగుచున్నంతసేపును గుంభకదశ పొందియున్న శోభనాద్రి యూపిరికి రేచకపూరక వ్యాపారములు, పిల్లల యూపిరి ధారాళముగా నడుచుచున్న ధ్వనులు వినవచ్చినంతవఱకును మరలఁ బ్రారంభము కాలేదు. ఆముద్దుబొట్టెల మురిపెపుఁ బలుకుల తోడి ప్రసంగ మతనిమనస్సును లెస్సగాఁ గరఁగించివేసెను. అదివిన్నతరువాత, రాజద్రోహినిగూర్చిన యతని యూహలకు మార్పు కలిగినది: అతఁడు ద్రోహియైన గూఢచారుఁడనికాని, ఘాతుకమృగమునువలె సాటిమానవు నాతని వేఁటాడి చంపుట న్యాయమనికాని, యిప్పుడు శోభనాద్రికి మఱి తోఁచుచుండుటలేదు. దారిలోఁ దనకు దారసిల్లిన తరుణీమణికిఁ దోఁబుట్టువు; కల్లకపటములెఱుఁగని యాపిల్లవాండ్రతండ్రి: ఇట్టివానిని బట్టియిచ్చి ప్రాణములు తీయించుట ధర్మమని యతని బుద్ధికిఁ దోఁచలేదు సరిగదా, నేరమనియు ననిపించినది.

ఆఁ! అదేమి? వినఁబడీ వినఁబడనిలాగున బయట నేదో చప్పుడైనదికాదా, తలుపు దొంగతనముగాఁ ద్రోసి

నట్లు?...అదిగో, మరల! ఆధ్వనియేమో శోభనాద్రికి మఱి సందేహములేదు. పన్నియున్న యురులన్నియు దాఁటి, లేడి యిల్లో లోనికి వచ్చినది. ఢమ్మను పిస్తోలు ధ్వనియో, పొంచియున్న పోటకాండ్ర గొల్లుమను కేకలో, యేనిమిషమున కానిముషమున వినవచ్చునని యతని నమ్మకము. కత్తిపోటువలె కనికర మతనిగుండెను జీల్చివేసినది.

అదిగోమరల, గదితలుపటఁ జేలికమైన యడుగుల చప్పుడు!......"మెల్లగా," "మెల్లగా," గదు "మెల్లగా," గది తలుపు లోనికివిడి, యీరా సందునందుఁ దొంగి చూచుచున్న మొగము కనఁబడెను. అది పురుషుని మొగము; సగము శుష్కించియున్నది. కన్నులు మాత్రము పెద్దవై, కణకణమెఱయుచున్నవి, మంచము మీఁదఁ బరున్న బాలికకన్నులవంటివి. ఆ ముఖము శోభనాద్రికిఁ దెలియనిదకాదు; అది హనుమయ్యది.

గది నలువంకలను గలయఁజూచి, పరున్న పిల్లలు తప్ప వేఱెవ్వరును లేరని తోఁచినందున హనుమయ్య లోనికిఁ బ్రవేశమై, మునివ్రేళ్లమీఁద మంచము కడకు నడిచివెళ్లి, పవళించియున్న పసిపిల్లల ముద్దుమొగముల వంకఁ బ్రేమ యుట్టిపడుచూపులు పఱపుచుఁ, గొంతసేపు నిలుచుండెను. అటువెనుకఁ గష్టముతో, బహుకష్టముతోఁ, జూపులు మెల్లగా మరలించుకొని, తన ప్రక్కను వ్రేలాడుచున్న తోలుసంచిలోనుండి యొకచిన్న పిస్తోలు, దానిలోఁ బ్రేల్చుటకుఁదగిన కేపులపెట్టెలుకొన్ని, చిన్న కత్తియొకటి, రెండు చిన్న గుడ్డములు, బూచిలాగునఁ దలవెండ్రుకలు విరియఁబోసికొన్న యెఱ్ఱబుగ్గల దొరసాని బొమ్మ——

తటాలుమని యతఁడాగెను. బెదరులేడివలె గది నాలుగు మూలలకును జూపులు పరఁగించుచున్న యతని కన్నులు బట్టల దండెముమీఁదఁబడి, యచ్చటి చప్పుడో, కదలికయో, నీడయో, యేదో యతని యనుమానమునకుఁ గారణమైనది కాఁబోలు! గడియసేపు నిశ్చలుఁడై నిలునఁబడి, యతఁడు తటాలునఁ దనకోటు జేబువైపునకుఁ జేయిసాఁచెను.

అట్టి దేదో జరుగునని యెఱుఁగును గనుక, శోభనాద్రి పిస్తోలుగుఱి చూపించుచు బయలుపడి, "చేతులు మీఁదికెత్తు; లేనియెడలఁ, పిస్తోలు ప్రేల్చవలసివచ్చును," అనెను.

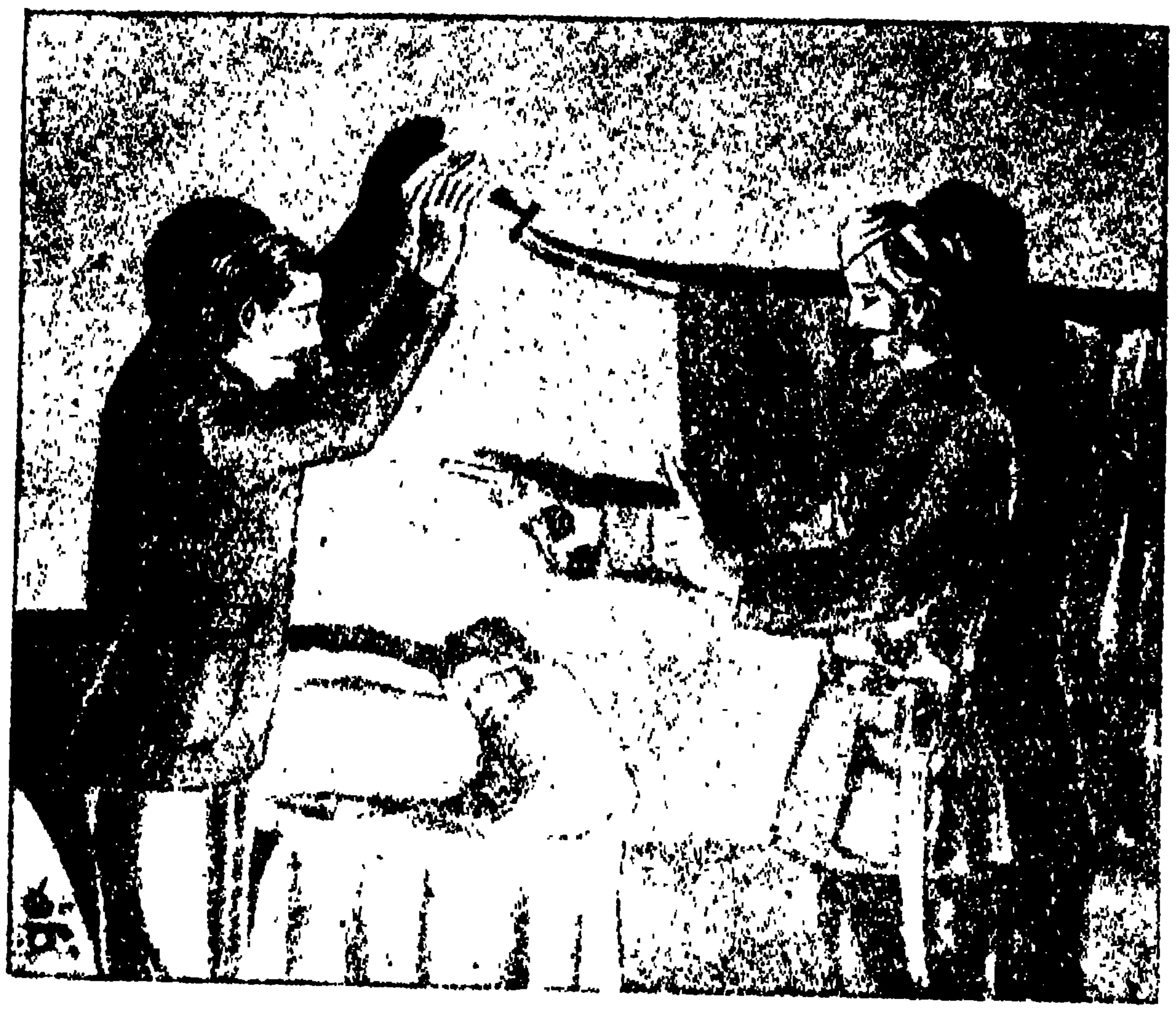

అయత్నపూర్వకముగా హనుమయ్య చేతులు మీఁదికిలేచినవి; అతఁడు కొయ్యబాఱినిలిచెను. ఆచోట హఠాత్తుగా, శోభనాద్రిగాని మఱియెవ్వరుగాని యిట్లు ప్రత్యక్షమగునని యతఁ డనుకొనియుండలేదు. బిగఁబట్టియున్న సుబేదారు మొగము, గుఱిపెట్టియున్న యతని చేతిలోని పిస్తోలు, హనుమయ్యకు నిరాశ కలిగించినవి. మంచమువంకఁ జూచి యతఁడు నిట్టూర్చెను; ముఖమున దైన్యము క్రమ్ముకొన్నది. మనోధైర్యముకొఱకుఁ గొంతసేపు ప్రయత్నించి, యతఁడు బొంగురువోయిన హీనస్వరముతో, "మీకులోఁబడినాను; మీవెంటవచ్చెదను; పిల్లల నిద్రకు భంగము కలిగింపవలదు" అనెను.

హనుమయ్య జేబులోని పిస్తోలు తీసికొని, శోభనాద్రి మంచమువంక వ్రేలితోఁజూపుచు, "ముద్దుపెట్టుకొందువా?" అని చూపులు త్రిప్పుకొనెను.

గొంతుకలోనియుండ నేదో మ్రింగినట్లు గ్రుక్క వేసి, "వలదు; వారికి నిద్రాభంగమగును," అని హనుమయ్య గద్గదికతోఁ బలికి, పలికిన వెంటనే బయటికి దారి తీసినాఁడు.

వీథితలుపును జేరులోపల శోభనాద్రి యతని జబ్బమీఁదఁ జేయివేసి, చెవుల యొద్దఁ బెదవులుపెట్టి "బయటికి వెళ్లిన తరువాతఁ, బారిపొమ్ము," అనెను.

నమ్మకము లేని చూపులతో హనుమయ్య శోభనాద్రి ముఖము చూచినాడు. ఆ చూపునందు నిరాశతోఁ గ్రుమ్ములాడుచుఁ గ్రొత్తయాశ యొకటి కనఁబడినది.

"హాస్యము కాదుగదా?" అని యతఁడు జంకుచుఁ బ్రశ్నించెను.

బహువిధభావముల కాటపట్టయిన ముఖముతో శోభనాద్రి కించిత్కంపితస్వరమున, "హాస్యము కాదు; నిశ్చయముగానే చెప్పుచున్నాను. ఈ పనికి మరణదండనమే నాకుదగిన శిక్ష. ఐనను, నేనన్యథా చేయఁజాలను. నీవు పారిపొమ్ము. లాభించునని నాకుఁ దోఁచదుగాని, యిది యొక్కటియే నీకున్న గతి," అనెను.

తడఁబాటు మాటలతో హనుమయ్య, "మిమ్ము భగవంతుఁడు రక్షించుఁగాక!" అని కాళ్లమీఁదఁ బడఁగా, శోభనాద్రి యతనిని లేవఁదీసి ముందుకుఁ ద్రోచెను.

క్రొత్తసత్తువవచ్చి, హనుమయ్య బిరబిరనడిచి వీథితలుపు తీసినాఁడు.

౧౨

తీయఁగానే,!!! యెదుట సుబేదారు-మేజరు, గుఱిపెట్టిన పిస్తోలును దానును, ప్రత్యక్షము. కొండెక్కి యాడుచున్న హనుమయ్య యాశలు గుబిల్లుమని కూలఁబడినవి.

ముందున్న హనుమయ్యను, వెనుకనున్న శోభనాద్రిని జూచి, "బాధపెట్టకుండఁ బట్టుపడినాఁడా, సుబేదారూ?" అని వెంకటస్వామి ప్రశ్నించినాఁడు.

"చిత్తము," అని తడుముకొనకుండ శోభనాద్రి పలికి, "పిల్లలు లేవకుండ నిశ్శబ్దముగాఁ దీసికొనివచ్చుచున్నాను," అని కలిపెను.

"మంచిది, మఱిరండు," అని వెంకటస్వామి ముందుకు దారి తీసినాడు.

బయటికి వెళ్లిన తరువాత వెంకటస్వామి యీల వేయఁగా, సిపాయిలువచ్చి చుట్టుకొనిరి. అందఱును గలిసి, యచ్చటినుండి యరమైలుదూరము నడిచి పోయినారు. ఆ స్థలమునకుఁ జుట్టుపట్లఁ గొంపగాని గుడిసెగాని లేదు. క్రొవ్వువత్తులు రెండు వెలిఁగించి, యొండొంటికి నాలుగడుగుల దూరముగా రెండు పొడుగు కోలలమీఁద నిలిపి, యా రెండింటికిని నడుమ ఖైదిని మోఁకరింపఁజేసి, కన్నులకు గంతకట్టిరి. అతని కెదురుగాఁ గొన్నిగజముల యెడమున సిపాయిలందఱును బారుతీర్చి, తుపాకులు పట్టుకొని నిలువఁబడినారు.

సుబేదారు-మేజరు వెంకటస్వామి యొక్క ప్రక్కకు నిలుచుండి, "హనుమయ్యా, అయిదు నిమిషముల వ్యవధి నీకు భగవత్ప్రార్థనమునకై యిచ్చినాను," అని జేబులోని వాచిని దీసిపట్టుకొనెను.

౧౩

ఈ చర్య యిచ్చట జరుగుచుండఁగా, అచ్చటఁ దులసమ్మ దుఃఖావేశచిత్తముతో వెఱ్ఱియెత్తినట్లు గుఱ్ఱమును దౌడు పెట్టించుచు ఖైరైమని వచ్చుచుండెను. సమయమునకు వెళ్లఁగలుగుదునా, యన్నప్రాణము రక్షించుకొనఁ గలుగుదునా, యన్నది యామె మనస్సునఁ బట్టుకొన్న యాందోళనము. వెళ్లులోపల ఘోరము జరిగిపోవునేమో యన్న పెనుబెంగ పిడుగులాగున గుండెలోఁ బడి వెడలకుండెను. ఆమె చూపిన కాగితమును జదువఁగానే సేనానాయకుఁడు హనుమయ్య నిర్దోషిత్వము తెలిసికొని, యతని విమోచనమునకై యుత్తరువు కాగితము మీఁద వడివడి గొలికి, "ఇది వెంటనేపోవలయును. సీతాపతి పట్టియిత్తునని చెప్పఁగా, హనుమయ్యను బట్టుకొనుటకుఁ జిన్నదండు మధ్యాహ్నముననే పంపితిని. పట్టుపడఁ

గానే, శిక్షయమలు జరుగును. ఎవఁడురా, అక్కడ?" అని కేకవేసెను. ఎగువ ప్రాణములెగువకే యెగిరి పోయి నట్లుయి, తులసమ్మ యుత్తరువు కాగితము సేనానాయకుని చేతిలోనుండి తటాలున లాగుకొని, యొకటే యుఱుకు గుఱ్ఱముమీఁదికి! ఆమీఁద, ఒకటే దౌడు! టకటకా, టకటకా, టకటకా,—కటకటా, కటకటా, కటకటా,—టకటకా, టకటకా, టకటకా,—

౧౪

ఇచ్చట నిబిడమైననిశ్శబ్దము. ఆనిశ్శబ్దములో సుబేదారు-మేజరు చేతియందలి వాచీటక్కు-టిక్కులు విస్పష్టముగా వినఁబడుచుండెను. క్రొవ్వువత్తి దీపముల వెలుతురిలో నేలను మోఁకరించియున్న హనుమయ్యయుఁ జేతులలోఁ దుపాకులు పట్టుకొని బారు తీర్చియున్న సిపాయిలును, చిత్రప్రతిమలవలె నుండిరి.

ఇంతలో వాచీ టక్కు-టక్కుల నతిక్రమించి దూరమున, మైలుకం టెదూరమున,—గాలి ధ్వనియా యది? గాలివీచుట లేదే?—పిట్టల కలకలమా? పిట్టలు మూఁడు గంటలకే లేవవే? లిప్తలిప్తకును హెచ్చి, యాధ్వని స్పష్టపడుచున్నది. టకటకా, టకటకా, టకటకా.—అది వెఱ్ఱి పరుగున వచ్చుచున్న గుఱ్ఱపుదౌడు.

వాచీవంక నిదానముగాఁ జూచుచు సుబేదారు-మేజరు నిట్టూర్చెను. వచ్చుచున్నవారెవరో యతనికి బోధపడినది. "అయ్యో, పాపము! ఈఘోరము చూచుట తటస్థించును గాఁబోలు, ఆబాలికకు! హా! పైన మా, యీ నిమిషములమల్లు కదలదేమి?" అన్నది యతని నిట్టూర్పునకు భావము.

౧౫

టకటకా, టకటకా, టకటకా,—టకటకా, టకటకా, టకటకా,—టకటకా, టకటకా, టకటకా,—

౧౬

వెంకటస్వామి యున్నవైపునఁ గాక, రెండవైపున నున్నాఁడు శోభనాద్రి. అందఱితోఁబాటు, అతనికిని వినఁబడిన, గుఱ్ఱపుడెక్కల ధ్వని. టకటకా, టకటకా—టకటకా యన్న చప్పుడు విని, దడదడా-దడదడా యని యతని గుండె కొట్టుకొనసాగినది. ఆకన్నియవచ్చి కన్నులారఁ దన యన్న చావును జూచునప్పటి యామెదుఃఖము నూహించుకొని, శోభనాద్రికి శరీరము జలదరించెను. తన ప్రాణము లర్పించినైనను, ఆమెకుఁ గలుగనైయున్న ఘోరాపద తప్పించుట కతఁడు సిద్ధము. కాని, యేమిచేయఁ గలఁడు? చేయఁగలిగినది లేక చేతులు వ్రేలవేసికొని, యూరక చూచుచుండవలసివచ్చినది. బారు తీర్చియున్న సిపాయిలవైపునఁ జూడఁగా, వారును దనవలెనే దుఃఖించుచున్నట్లు కనబడినారు. మనస్సులెట్లున్న నేమి? అధికారి యాజ్ఞ.

"నాలుగు నిమిషములైనవి," అని గొణఁగుకొనుచు, సుబేదారు-మేజరు వాచీని మఱికొంత కంటియొద్దకు లాగుకొని చూడసాగెను.

౧౭

టకటకా, టకటకా, టకటకా,— టకటకా, టకటకా, టకటకా,—టకటకా, టకటకా, టకటకా,—.

౧౮

శోభనాద్రి త్రుళ్ళిపడి, యా చేరువనే యున్న మల్లన్న హవల్దారు వంకకు వంగి, యతని చెవిలో నేదో చెప్పెను. మల్లన్నయుఁ ద్రుళ్ళిపడి తన ప్రక్కనున్న సిపాయి వంకకు వంగెను. గాలి వీచఁగాఁ బొలమునందలి వరికంకులకువలె, సిపాయిల బారునందలి శిరసులకు వరుసగా వంగుదల కలిగినది; దుఃఖవాయుప్రసరణమునఁగాఁ బోలు! హనుమయ్య కంటికిఁ గట్టియున్న గుడ్డ జరిగిన దేమో, శోభనాద్రి దానిని సరదెను.

ఇంతలో వెంకటస్వామి వ్రేలు పైకెత్తఁగా, సిపాయిలందఱును హనుమయ్య వైపున గుఱిగాఁ దుపాకు లెత్తిరి.

౧౯

టకటకా - టకటకా - టకటకా యని యేఁబది గజముల సమీపములో గుఱ్ఱము మలుపు తిరిగినది.

౨౦

సుబేదారు-మేజరు వాచీ జేబులోఁ బెట్టుకొని, "ప్రేల్చుఁడు," అని యాజ్ఞాపించెను.

ఢం ఢం ఢం ఢం ఢం ఢం ఢం ఢమ్మని తుపాకులు ప్రేలినవి. పొగ లేచినది. చేతులును గాళ్ళును గిజ

గిజఁ గొట్టుకొనుచు, హనుమయ్య వెనుకకొఱిగి పడి పోయినాఁడు.

ఆ క్షణమందే చెమటలు కార్చుచు, నురుఁగులు గ్రక్కుచు, వచ్చి పడినది గుబ్బము! తెల్లఁబాఱిన మొగముతోఁ, వెఱ్ఱిమెత్తిన చూపులతోఁ, జెదరి చీఁదఱలైన తలవెండ్రుకలతోఁ, దులసమ్మ నేలకు గబాలుమని యుఱికి, చేతిలోని కాగితమాడించుచు, "ఇదిగో, మా

యన్న విడుదల యుత్తరువు———" అని తటాలున మాటలుడిగి యాఁగిపోయెను. నేలను నిశ్చలుఁడై పడి యున్న తన యన్ననుజూచి, తాను విన్న ఢంఢమ్మన్న ధ్వనికిఁ గారణ మిప్పు డామెకు బోధపడినది.

"హా, దైవమా! చంపివేసినారు! మాయన్నయ్యను జంపివేసినారు. అతఁడునిర్దోషి. సేనానాయకుఁడు విడుదల యుత్తరువిచ్చినాఁడు," అని పలికి, "అన్నయ్యా, అన్నయ్యా!! అన్నయ్యా!!!" అని పెద్ద కేకవేసి, యాకస్మిక మొదలు నఱికిన చెట్టువలె వెనుకకుఁ గూలఁ బడెను.

ఆమెచేతినుండి క్రిందఁబడిన కాగితము తీసి వెంకటస్వామి చదివినాఁడు. చదువఁగానే, యతనికిఁ గలిగిన యాందోళనము విస్పష్టము.

"శోభనాద్రీ, ఘోరము, మహాఘోరము జరిగినది. ఈ చిన్నది చెప్పిన మాటసత్యము: హనుమయ్య నిర్దోషి," అని యతఁడు దుఃఖస్వరముతోఁ బలికెను.

నేలను బడియున్న తులసమ్మనుజూచి, యతనికిఁ గనుకొలఁకులనుండి వేఁడి కన్నీటి బొట్లు దిగజాఱినవి.

ఆమె వైపునఁగాక శోభనాద్రి వైపునఁ జూచిన యెడల, వెంకటస్వామికి వింతయొకటి కనఁబడియుండును. శోభనాద్రి యేదో బాధతోఁ ద్రొక్కులాట పడుచున్నట్లు కనఁబడినాఁడు. అతఁడు మల్లన్న దిక్కునకుఁ జూపు లొక మాఱుత్రిప్పఁగా, ఆముసలి హవల్దారు ముఖము రెండవ ప్రక్కకుఁద్రిప్పుకొని మిన్నుచూడసాగెను.

"లోకములోని నాసర్వస్వము పోయినను, ఈ యన్యాయము జరుగకుండిన యెడల నేను సంతోషించి యుందును. పాపము! నిరపరాధి యాతఁడు నిష్కారణము మరణించినాఁడు. అయినను మనదుఃఖము కేవలమును గతజలసేతుబంధనము. మరణించినవానిని మరల బ్రదికించుట మనుష్యశక్తికి మించిన కార్యము," అని సుబేదారు-మేజరు తనవిచారము మరల వెల్లడించెను.

శోభనాద్రి నసుగుచు, గుటకలు మ్రింగుచు, మాటలు తొట్రుపడుచు, "వెంకటస్వామిగారూ, నేను—హనుమయ్య—మరణించినవాఁడు—దోషము—సత్యము—క్షమించి—," అని యొకదానికొకటి పొందని మాటలాడుచుండఁగా, సిపాయిలు కిలకిల నవ్విరి.

శోభనాద్రికి దుఃఖము మూలమున వెఱ్ఱియెత్తినదని యూహించి, యతనివంక సుబేదారు-మేజరు జాలితోఁ జూచెను.

"వెంకటస్వామిగారూ, నాకు వెఱ్ఱికాదు. మఱి, మఱి దాపఱిక మెందుకు? హనుమయ్య చావలేదు," అని

శోభనాద్రి తెగించి, తనమనస్సులోని రహస్యము వెడలఁ గ్రక్కించినాఁడు.

"ఏమీ !!!!" అని వెంకటస్వామి యాశ్చర్యముతో శోభనాద్రి ముఖమునుండి చూపులుత్రిప్పి సిపాయిల వంకఁజూడఁగా, వారందఱును హాసన్ముఖులై యుండిరి.

"సుబేదారు-మేజరుగారూ, క్షమింపుఁడు. నేను—ఇందు దోషమంతియు నాది. ఆపిల్లలనుజూచిన తరువాత,—ఈకన్యకను జూచినతరువాత, మనస్సు జాలికి లోనై, కొంచెమువీఁదికి గుఱిచూచి తుపాకులు ప్రేల్చవలసినదని నేను మనసిపాయిలకు సూచించినాను. వారును నావలెనే కనికరపడి, గుఱియించుక తప్పించినారు. చచ్చినట్లు పడియుండుమని హనుమయ్య చెవిలో ముందుగానే యూఁదినాను," అని శోభనాద్రి తన కుట్రయొప్పుకొనెను.

ఇప్పుడు స్పష్టమే, హనుమయ్య జీవించియున్న సంగతి! గుట్టు బట్టబయలైనది గనుక, నటన మాని యతఁడులేచి, చెల్లెలినిలేవఁదీసి, యామెకు సంగతిసందర్భములు తెలియఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

తన తాబేదారులు తన్నుఁ జేసినమోసమునకుఁ జెప్పరాని యాశ్చర్యమును గోపమును బుట్టి,సుబేదారు-మేజరు కొంతసేపు నోటిమాటరాక నిలువఁబడిపోయెను.మాటలు నోటినివెడలివచ్చినప్పటినుండి,యొకటే ప్రవాహము. అది గ్రామోఫోనులోనికెక్కింపఁ దగ్గది. అతఁడుప్రయోగించిన శబ్దములును, ఉపయోగించిన భాషయు, గ్రంథస్థము చేయుటకు వ్యావహారికభాషావాదులును సమ్మతింపరు. అతఁడు వాడినముక్కయొక్కొక్కటియు మంచి జిగితమయినదగుట మాత్రము నిశ్చయము. "ఇంత జీవశక్తి యున్నదా, యాంధ్రభాష ?" కని విన్నవారెల్ల నోళ్లు వెళ్లఁబెట్టిరి. పెళ్లుపెళ్లుమని పిరంగిగుండ్లు ప్రేలుచున్నట్లు వినఁబడిన యాప్రచండోపన్యాసమునకు సారాంశమేమనఁగా: గుండువేసి కొట్టి వారినందఱను జంపినను బాపము లేదనియు, సేనానాయకునితోఁ జెప్పి యట్లు తప్పక చేయించెద ననియు, సిపాయిలుగా నుండుటకు వారు కేవలమును దగని వారనియు, వారు తనపటాలపు సిపాయిలని చెప్పుకొనుట తనకు సిగ్గులచేటనియుఁ, ఛీఛీయనియు, థూథూయనియు, అతఁడు వారిని దలలోని పేలు మాడునట్లు గట్టిగాఁ దిట్టెను.

ఇంతతిట్టె,—వింత యేమనఁగా,—అతఁడు శోభనాద్రి చేయిపట్టుకొని యూఁచి, మల్లన్న వీఁపుతట్టి, సిపాయిల మొగములుచూచి చిఱునవ్వు నవ్వినాఁడు. ఆజ్ఞోల్లంఘనము క్షమింపరాని యపరాధమేకాని, యన్యాయకార్యమొకటి యందు మూలమునఁ దప్పె, విషాదాంతముగాఁ బరిణమింపవలసిన కథ ప్రమోదాంతముగాఁ దేలినందుకతఁడు తన మహాసంతోషమును వెడలఁ గ్రక్కుట మాన లేకుండెను.

ఈచిత్రనాటకమునకు సూత్రధారుఁడైన యతని చెంతకు హనుమయ్యవెళ్లి, "శోభనాద్రిగారూ, మీరు నాపాలిటి భగవంతులై ప్రాణరక్షణము చేసినారు. సుబేదారు మేజరుగారి వాగ్ధోరణి నాకున్నయెడల, నాకృతజ్ఞతయంతయుఁ దెలుపుటకుఁ బ్రయత్నించి యుందు. ఇదిగో, కృతజ్ఞతాపూర్వకవందనములుమాత్రము చేయుచున్నాను. ప్రత్యుపకారమునకు వీలు నాకుఁ గలిగింపవలసినదని భగవంతుని సదా ప్రార్థించెదను. నేను మీ కాజన్మదాసుఁడను," అని చేతులుజోడించెను.

"నేనును మీకాజన్మదాసురాలను," అని ముకుళితకరపల్లవయై ముందుకు వచ్చిన తులసమ్మ, తనమీఁద శోభనాద్రి సానురాగదృష్టులు చిత్తజల్లుగా ముసరుకొనుచుండుటఁగాంచి, లజ్జావనతవదనయై నిలువఁబడిపోయినది.

శోభనాద్రియు సిగ్గుపడుచు, "నేను జేసినదేమున్నది? ఈమల్లన్న హవల్దారు, ఈసిపాయిలు, మీ ప్రశంసకుఁ బాత్రులు. ఆమీఁద, సుబేదారు-మేజరుగారు మనల నందఱను రక్షించినారు," అనెను.

"వారందఱకు నాయనేకవందనములు," అని హనుమయ్య మోడ్పుచేతులతో, "సుబేదారు-మేజరుగారూ,

దయయుంచుఁడు. శోభనాద్రిగారూ, పోయివత్తునా?" అని సెలవు వేఁడెను.

"ఉగాదిపండుగ నీకు, నీచెల్లెలికి, నీపిల్లలకు సుఖకరమగునుగాక!" అని పెద్దవాఁడు వెంకటస్వామి దీవించినాఁడు.

"తథాస్తు! తథాస్తు! తథాస్తు!" అని వున్నవారితోఁగలిసి సిపాయిలందఱు నైకకంఠ్యముగా ననిరి.

"ఉదయమే మీపిల్లలను జూడవచ్చెదను," అన్నాఁడు శోభనాద్రి.

౨౧

చెల్లెలితో హనుమయ్య యిల్లు చేరుకొనునప్పటికి బళ్లుమని తెల్లవాఱి, యుగాది ప్రారంభమైనది. చిఱుగుల్లులు తీయుచున్న పిల్లలగదిలోనికిఁ దండ్రి మెల్లగా వెళ్లి, మిగిలిన యుగాదికానుకలు బల్లమీఁదఁ బెట్టుచున్నప్పుడు,—కిలకిల నవ్వులుగ, పడపడ చప్పట్లు, 'ఉగాది దేవతా,' యను కేకలు బయలుదేఱి, పిల్లలుపంచము

మీఁదినుండి దుమికివచ్చి, యతనిమెడ రెండువైపులను బట్టుకొని వ్రేలాడసాగిరి.

"గుఱుకలీయుచు దొంగనిద్రలో నుంటిమి. దొంగ యుగాదిదేవతా, దొరకిపోయినావు," అని వారు తండ్రి చుట్టు తెయ్యిమని యాడినారు.

అతఁడు వారిని ముద్దులతో నలిపివేసెను.

౨౨

ఉగాదికానుకలు కొన్ని, యుదయమునఁ గాఫీ పుచ్చుకొన్నప్పుడు పనికివచ్చినవి. డబ్బాలలోని బిస్కతులు, తీయని ఫలరసములు, నిగనిగలాడుచున్న సీమరేఁగుపండ్లు, ముద్దఖర్జూరము, ద్రాక్షఫలములు, కిసిమిసుపండ్లు,—,—,—,పండ్లు కడుపారఁదినుచు, మిగిలిన యుగాదికానుకలు తులసమ్మకుఁ జూపుచుండిరి.

ఆసమయమున వచ్చినారు, శోభనాద్రి, యతని చెల్లెలు రుక్మిణమ్మ. సిగ్గుపడుచు లేచి తులసమ్మ, తనయాఁడుపడుచైన రుక్మిణమ్మయొద్దకు వెళ్లి, యాదరపూర్వకముగాఁ జేతులు పట్టుకొన్నది. హనుమయ్యకు, శోభనాద్రికి, వందన ప్రతివందనములు జరిగినవి.

అందఱును గూరుచున్నపిమ్మట, శోభనాద్రి పిల్లల చేతులందలి యుగాదికానుకలు చూచి, "హనుమయ్యగారూ, ఉగాది కానుకలన్నియు మీలో మీకే? నాకొక్కటియు లేదా?" అనెను.

"బొమ్మల యాఁడుదాఁటిన వారు కాఁబోలు!" అని హనుమయ్య మందహాసము చేసెను.

"ఈడుమించినవానిఁ జేయకుఁడు నన్ను; మీ పుణ్యముండును! నేనును మీవలెనే యిరువదియైదేండ్లవాఁడను. బొమ్మల యీడుమించిన వాఁడనని తప్పించుకొనకుఁడు. ఉగాదికానుకగా మీవల్ల బంగారుబొమ్మను గ్రహించుటకు వచ్చినాను. ఏమే రుక్మిణీ, ఊరకున్నావు? పెండ్లికొడుకు పిల్లనడుగుట యాచారము కాదని కదా నిన్నుఁ దెచ్చితిని?" అని శోభనాద్రి తన చెల్లెలిని హెచ్చరించెను.

ఆమె తులసమ్మవంకకుఁ దిరిగి, "వదినా, మా యన్నయ్యకు భార్యవుకమ్ము," అని ముసిముసి నవ్వులు నవ్వినది.

"వహవ్వా, భేషుగానే యడిగినావు! వదిన యన్నకు భార్యకాక మఱేమగును? అదియుఁగాక, చుట్టరికమునకు వచ్చినవారు పెండ్లికూఁతునే యడుగుదురా? ఇట్లే, నిన్నడుగ వచ్చువారును జరిగింపవలయునని నీకోరిక కాఁబోలు! ఆమీఁద, మీవదిన నడుగుట యనవసరము; అజన్మదాసురాలుగా నాకుండుటకుఁ దానింతకుముందే యొప్పుదలపడినది. ఆమె యన్నగారి యంగీకారమే కోరవలసియున్నది," అని శోభనాద్రి యనెను.

సిగ్గుతో మొగమెత్తి రుక్మిణమ్మ తనవంకఁజూడఁగా, ఆమె ముఖమునకే పెండ్లికళ వచ్చినట్లు హనుమయ్యకుఁ దోఁచి, క్రొత్తయాశ యొకటి యతనికిఁ దట్టలుఁ బుట్టినది....అయినను సుబేదారు చెల్లెలు, తాను హవల్దారే! తనచెల్లెలిని శోభనాద్రి కోరుటయే తమకు మహా గౌరవము.

"ఏమే రుక్మిణీ, నీవే పెండ్లికొమార్తెవైనట్లు తల వంచుకొన్నావు? నేనే యడుగవలయును గాఁబోలు, దొరలపద్ధతిని! కానిమ్ము. హనుమయ్యగారూ, మీచెల్లెలిని నాకిప్పింపరా?" అని శోభనాద్రి యడిగెను.

హను: "ప్రాణదానము చేసిన యుపకారికి—"

"ప్రత్యుపకారము కాదు; నేను గోరుచున్నది. యుగాది కానుక."

హనుమయ్య జవాబు పలుకులోపల సిపాయి యొకఁడువచ్చి, యతనికిని సుబేదారుకును సలాముపెట్టి, హనుమయ్యచేతికిఁ గాగితమొకటి యిచ్చి, పోయినాఁడు;

అది చదువుకొని, యానందముద్రితమైన ముఖముతో హనుమయ్య దానిని శోభనాద్రికిచ్చెను. శోభనాద్రి చదువుకొని, "హనుమయ్య సుబేదారుగారూ, బహు సంతోషము. రుక్మిణీ, మీవదినను వినుమనవే యీ యానందవార్త. సేనానాయకుఁడు పంపిన పత్రిక యిది. ఇందిట్లున్నది; 'అన్యాయము జరిగినదని మెఱిఁగి, దొరతనమువారు హవల్దారు హనుమయ్యకు నేటినుండి సుబేదారు పదవి దయచేసినారు. నేఁడు తెలుఁగుల యుగాది పండుగ గనుక, ఉగాదికానుకగా దీనిని నేఁడే పంపుట మైనది,'" అన్నయర్థము గల యింగ్లీషు వాక్యములు చదివెను.

తులసమ్మ ముఖముతో రుక్మిణమ్మ ముఖమును వికసించినది.

"హనుమయ్యగారూ, యీ యానందసమయమున నా యుగాదికానుక మాట?" అని శోభనాద్రి.

"తులసీ, రావే," అని సిగ్గుపడుచున్న చెల్లెలి చేతిని మెల్లగాలాగి శోభనాద్రి చేతిలోఁబెట్టి," ఈమె నాబహిః ప్రాణము; ఉగాదికానుకగా మీకు సమర్పించుచున్నాను ఈమెను మీకిచ్చుటచేత నేను జెల్లెలు చింత లేనివాఁడనగుటయేకాక, నాపిల్లలు మరలఁ దల్లిలేని వారగుదురు. బావగారూ, వారికి మాతృభిక్షపెట్టరా?" అని హనుమయ్య ప్రార్థనాపూర్వకముగాఁ బ్రశ్నించెను.

"మాతృభిక్షయా?"

"అవును; ఉగాదికానుకకు మాఱుగా, ఉగాది కానుక నేనును మీవలనఁ గోరుచున్నాను. మీరు కోరినది బంగారుబొమ్మ; నేను గోరుచున్నదియు బంగారు బొమ్మ. తులసీ, రావే; నాయిల్లు నిలుపవలసినదని బావ

గారిని గోరుము," అని హనుమయ్య తన చెల్లెలిని హెచ్చరించెను.

ఆమె రుక్మిణమ్మ వంకకుఁదిరిగి, "వదినా, మా యన్నయ్యకు భార్యవుకమ్ము," అని ముసిముసినవ్వులు నవ్వినది.

"వహవ్వా! పాఠ మొప్పగించుచున్నావా? నవ్వులాటలుమాని, బావగారి నడుగుదువా, నన్నును దొరల పద్ధతికే దిగుమందువా?" అని హనుమయ్య నవ్వెను.

సిగ్గుపడుచుఁ జిఱునవ్వుతోఁ దులసమ్మ శోభనాద్రి వంకఁజూచినది. శోభనాద్రి రుక్మిణమ్మ వంకఁజూచినాఁడు. రుక్మిణమ్మ యెటువంకనుజూడక, మొగము దించుకొన్నది. అది యనభిమతసూచకముకాదని మాత్రము స్పష్టము.

"రుక్మిణీ, రావే," అని సిగ్గుపడుచున్న చెల్లెలిచేతిని మెల్లగాలాగి, హనుమయ్య చేతిలోఁబెట్టి, "ఈమె నా బహిఃప్రాణము. ఉగాదికానుకగా మీకు సమర్పించుచున్నాను; బావగారూ, పరిగ్రహింపుఁడు," అని శోభనాద్రి తంతు నడిపెను.

"ఇఁక నీపిల్లలను నీవప్పగించుకొనవమ్మా, వదినా," అని తులసమ్మ యన్నపూర్ణారంగశాయిలను జెఱియొక చేతితోఁదీసికొనివచ్చి, రుక్మిణమ్మ చేతులకీయఁగా, రుక్మిణమ్మ వారిని ముద్దులాడినది.

వివాహప్రశంస పడినప్పుడు, తనకుఁ దెలిసిన తెలుఁగు వైదికబ్రాహ్మణులు కొందఱు వచ్చియున్నారనియు, ఆయుగాదినాఁడే శుభకార్యములు రెండును జరిపింతమనియు, హనుమయ్య యనెను; శోభనాద్రి సమ్మతించెను.

ఇట్లందఱకుఁ బరమానందమయినది; ఉగాదికానుకలందఱకు లభించినవి.

చదువరులారా, మీరు కోరుకొన్న యుగాది కానుకలు మీకును లభించును గాక!

తే. గీ. క్రొత్త సంవత్సరంబు మీకు, భవదాప్త
జనులకు, సుఖప్రదంబయి జరుగుఁగాక!
ఇట్టి సంవత్సరంబు లనేకము లిటు
మీఁద మీకుఁ గల్గుతఁ బరమేశు కృపను!
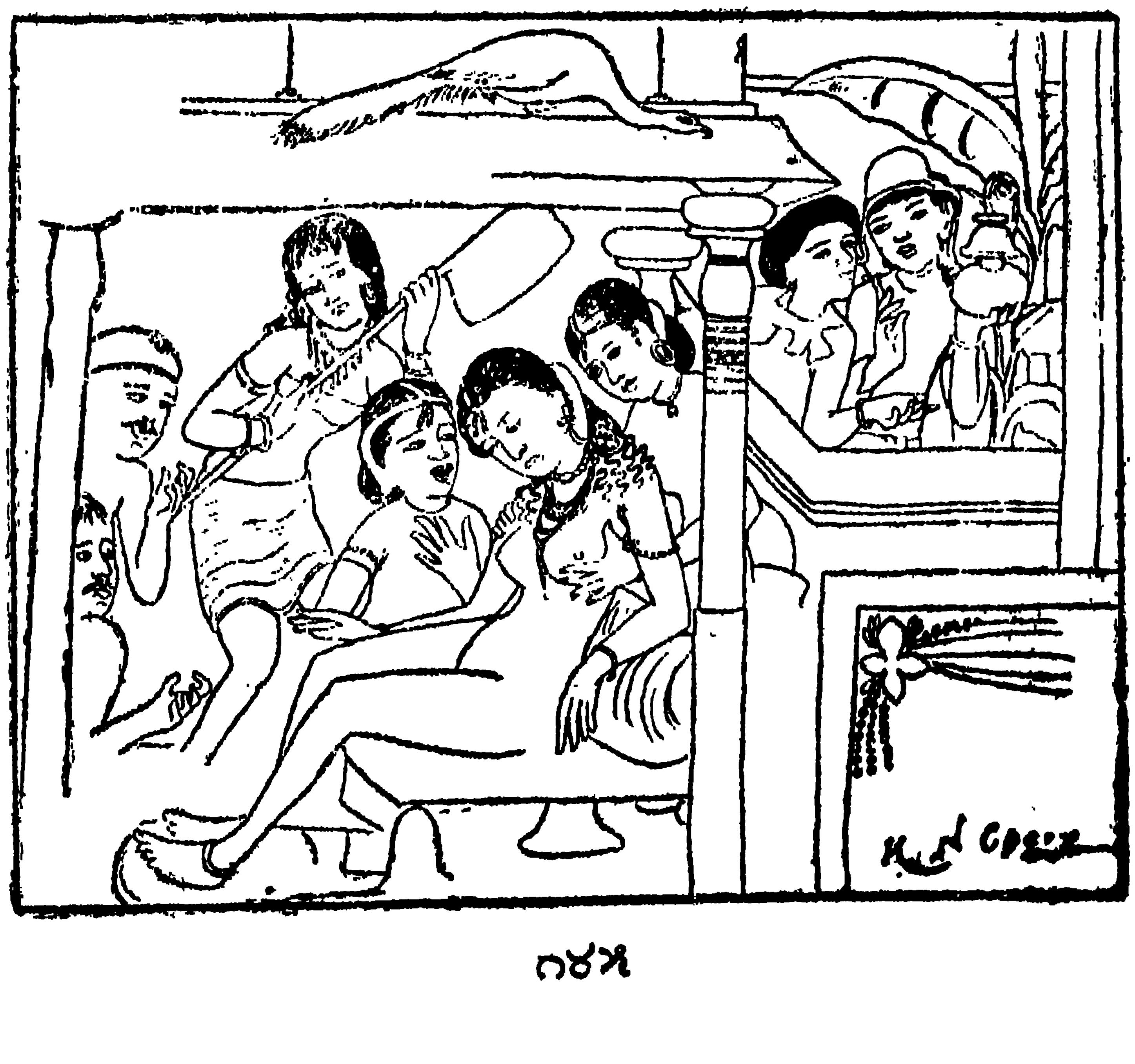
అజంతాచిత్రము